

El castellum de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló-Montornès del Vallès, Vallès Oriental) i el seu entorn territorial

MÒNICA MERCADO*, ESTHER RODRIGO**, MARTA FLÓREZ**, JOSEP MARIA PALET** I JOSEP GUITART**

INTRODUCCIÓ

El present treball pretén mostrar els resultats de la recerca arqueològica a Can Tacó entre els anys 2003 i 2007. L'interès pel jaciment de Can Tacó va sorgir de la iniciativa dels municipis de Montmeló i Montornès del Vallès, que van propiciar la realització d'una primera intervenció en aquest jaciment conegut des de mitjans del segle passat. Aquesta primera intervenció arqueològica es va realitzar la tardor de 2003 amb el concurs de l'empresa Estrats SL; els prometedors resultats inicials van fer aconsellable l'e-laboració d'un projecte de recerca científica que considerés el jaciment i el seu entorn territorial, amb la implicació de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (MERCADO, *et al.*, 2006). Fins el moment present s'han realitzat un total de cinc intervencions que ens permeten fer una primera interpretació de les restes arqueològiques

De bon principi, ja es va destacar el possible caràcter militar del mateix, fet que sembla confirmar-se a la llum de les dades obtingudes a partir de les excavacions. Així mateix, les característiques singulars i el caràcter excepcional a Catalunya d'aquest tipus d'enclavament incrementen el seu interès.

CONTEXT GEOGRÀFIC

El jaciment de Can Tacó – Turó d'en Roïna es troba damunt una petita elevació localitzada a l'est de Montmeló i al nord de Montornès, a la comarca del Vallès Oriental, i forma part administrativament d'ambdós municipi. És molt similar a un

*Estrats, s.l.

**Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC)

istme o península, ja que per la banda est s'accedeix sense dificultat per la plana on s'erigeix actualment el polígon Industrial de Montornès. Al contrari, des de la zona W (vessant de Montmeló) l'accés és més difícil degut a una pendent més acusada. Trobem els mateixos condicionaments per l'extrem sud. La banda nord queda sense accés perquè està protegida de forma natural pel que actualment s'anomena el Turó de Les Tres Creus.

El jaciment es troba situat a l'aiguabarreig del riu Congost amb el riu Mogent, que, conflueix en el riu Besòs, i esdevé un dels eixos vertebradors de la comarca del Vallès. Aquests rius, juntament amb altres afluents com la riera del Tenes, la riera de Cànoves, o la riera de Caldes, són terrasses fluvials que geològicament tenen conjunts de sediments amb grava, llims i argiles que s'atribueixen a l'Holocè. Aquests cursos fluvials es convertiren en els camins i vies de pas per travessar les serralades i línies de muntanya, com per exemple el Besòs i la Tordera per la serralada Prelitoral.

La comarca del Vallès queda englobada dins de la Depressió Prelitoral, entre la serralada Prelitoral, al sud i sud-est, el massís del Montseny al nord-est, i les muntanyes de Sant Llorenç de Munt fins els Cingles de Bertí al nord i l'oest. La formació de gran part d'aquesta depressió, amb valls al·luvials fèrtils, correspon a dipòsits d'era quaternària i miocènica.

Can Tacó es troba situat dominant un paratge de plana encaixat entre els dos sistemes muntanyosos esmentats, amb alçades d'entre 800 i 1000 m.s.n.m, i per la banda litoral, amb unes alçades entre 400 i 500 m.s.n.m.

Cap al sud-oest, a l'àrea del riu Llobregat, la depressió es fa més abrupta i menys fèrtil, convertint-se en una fossa tectònica encaixada entre una gran falla situada al nord, la qual passa per Olesa i Esparreguera, i una altra que voreja la serralada Litoral i segueix el curs de l'Anoia i la riera de Rubí. El Llobregat marxa perpendicularment a aquests conjunts, rebaixant les terres que uneixen el Vallès i el Penedès, al mateix temps que forma una plana al·luvial relativament àmplia (LLOPIS, 1943).

Les planes i valls que trobem arran de la Depressió Prelitoral es troben vertebrades per rius i rieres que fan d'aquestes terres zones fèrtils. Per tant, és fàcil comprendre perquè el poblament prehistòric d'aquesta zona es va concentrar a les valls i planes, ja que eren les úniques aptes per a una població estable del neolític fins al Bronze Final, que necessitava camps per al conreu i pastures per als ramats.

Aquestes regions foren àmpliament transitades en temps històrics, concretament durant l'època romana –Via Augusta i les seves desviacions cap a *Barcino*–, i a partir de l'edat mitjana, amb les vies ramaderes. Aquest Pla Prelitoral jugarà doncs un paper de primer ordre en aquest capítol de comunicacions, relegant-se a un segon nivell el Pla de Marina, poc apte per al trànsit degut a la seva relativa estretesa i la insalubritat de les seves terres.

Hidrogràficament, la comarca del Vallès Oriental compta amb prou recursos; és travessada per diverses rieres com la del Tenes, Cànoves, Caldes o Mogent que seran afluents de rius una mica més grans com el Congost i el Besòs. Aquestes rieres i rius seran els camins i vies de pas que travessaran les serralades i línies de muntanya.

Figura 1. Vistes del turó de Can Tacó en primer terme i de la serra de Marina al fons

ELS PRECEDENTS

La primera notícia sobre l'existència d'un jaciment arqueològic en el cim del Turó de Can Tacó va ser donada pel senyor Joan Morató l'any 1944.

Arran d'aquestes primeres notícies a Can Tacó hi van haver dues intervencions arqueològiques de caire científic prèvies a l'actual, una portada a terme l'any 1947 per J. Barberà i A. Panyella, (BARBERÀ; PANYELLA, 1950:4-5) i l'altre el 1961 pel doctor I. Cantarell (BERTRAN 1985: 185-199). Val a dir que aquestes intervencions van ser realitzades amb més bona voluntat que experiència científica i mitjans.

La intervenció de 1947 va consistir en diverses cates practicades en diversos punts del turó i es va delimitar de forma aproximada el jaciment, donant-li una extensió de 50 x 30 metres. Resulta difícil identificar els punts del jaciment on es van realitzar aquests sondejors, ja que en la notícia arqueològica que es va publicar no hi apareix cap croquis on es detalli la situació i les estructures aparegudes. Els resultats van consistir en la localització d'un àmbit central, en la troballa de fragments de mosaics, tesselles i restes d'estructures muràries que segons els autors de la intervenció corresponien a grans blocs de pedra i parets fetes en pedra seca, entre les que destacava una possible muralla.

La intervenció de 1961 documentà restes ceràmiques i fragments d'*opus signinum*, una placa de plom i estucs amb decoració de pintura vermella.

Aquests autors sostenien la hipòtesis de que es tractava de dues estacions, és a dir, un establiment ibèric i un de romà, datables en el segle II aC (BARBERÀ, J.; PANYELLA, A., 1950:5).

Sobre els anys 80, en J. Sanmartí realitzà una prospecció superficial per la zona per tal de recollir informació per la seva tesi doctoral. Els resultats de dita prospecció foren la documentació de fragments de ceràmica ibèrica i un fragment de campaniana B. La interpretació d'aquest estudiós és que entre el segle II i I aC es va construir "*una fortificació romana destinada a controlar la cruïlla de camins (...). Tanmateix, creiem que hom no pot excloure la possibilitat de que també hagués existit anteriorment en aquest indret un establiment indígena, segurament de petita grandària, tal vegada amb la mateixa funció de controlar i vigilar els camins.*" (SANMARTÍ, J., 1986: 839-843).

Així doncs, les dades que es tenien fins a les intervencions presents eren força imprecises i s'imposava la necessitat d'iniciar un projecte de recerca centrat en aquest assentament.

LES CAMPANYES D'EXCAVACIÓ. RESULTATS ARQUEOLÒGICS

Les cinc campanyes efectuades entre els anys 2003 al 2007 s'han plantejat valorant una sèrie d'objectius: per una banda caracteritzar el tipus de jaciment de que es tractava, i valorar la seva identificació dins de les pautes de recintes fortificats, i per l'altre, delimitar el seu perímetre real i constatar la volumetria estratigràfica existent. Les campanyes dels anys 2006 i 2007 han suposat l'inici de les excavació en extensió del jaciment.

ESTRUCTURA DEL JACIMENT

L'assentament presenta dos cossos constructius diferenciats. El Cos I és l'edifici constructiu més petit, amb un perímetre de 69,76 metres i una àrea de 300 m² aproximadament. Presenta una orientació nord-sud, i es tracta d'una construcció rectangular compartimentada en diferents àmbits dels quals s'han documentat 7, però amb superfície suficient per 8 o 9. Els murs que delimitarien aquest barracó són de grans dimensions i construïts amb blocs de 40-50 cm, bastint part de la muralla oriental.

El Cos II és el més gran i està orientat nord-est/ sud-oest. Té un perímetre de 181,80 metres i presenta una àrea de 1.973 m². És rectangular, quadruplica les dimensions del mòdul I i es troba delimitat pels murs perimetrals nord, sud, oest i part de l'extrem est.

Pel que fa a les dimensions totals documentades, el perímetre total és de 197 metres, amb una àrea de 2.400 m². En el jaciment s'han detectat tres terrasses on es disposen els diferents àmbits. A la part superior i dominant el conjunt, es troba la terrassa central (C). Per l'extrem est, s'ha constatat l'existència de dues terrasses. La terrassa 1E de 3,50 metres i la terrassa 2E de 7,50 metres d'amplada. Per la banda oest, es detecten dos nivells, terrassa 1W i 2W, la primera amb 5,50 metres i la segona amb 5,25 metres. La terrassa central té una amplada de 13,50 metres.

Tots els indicis semblen indicar que estem al davant d'un enclavament romà de caràcter militar. Seria un assentament petit, potser una petita guarnició o *castellum* que exerciria funcions de vigilància i control d'un territori ampli.

La tècnica edilícia es molt homogènia a tot el jaciment. Es tracta de construccions bastides amb pedra seca de mòdul variable. Les estructures muràries es troben encabides en trinxeres de fonamentació excavades a la roca natural, d'origen sedimentari, on predomina la pissarra llicorella; la pràctica totalitat del jaciment s'ha construït fent servir aquest material.

A diferència dels murs interns, construïts amb sòcol de pedra i alçat de tovot o tàpia, el mur perimetral s'ha bastit amb dos murs paral·lels i un rebliment intern de pedruscall, utilitzant la tècnica anomenada *emplecton*.

Aquest enclavament no presenta fossat i està defensat de forma natural per la pendent del turó i pel mur de tancament que estaria funcionant com a muralla. Aquest mur fa una reculada per tal de tancar el recinte per la zona septentrional. Aquesta reculada be reforçada per dos murs perpendiculars i lligats entre ells per una altra estructura murària, dibuixant un àmbit intern de 5,00 m x 2,00 m, en el qual es va poder documentar dos nivells de circulació de pedra piconada. A tall d'hipòtesis es possible que es tracti d'una falsa porta o una torre.

L'altra construcció peculiar dins de la muralla consisteix en una cantonada que en comptes de dibuixar un angle recte, s'obre fins a 140°. De fet, aquest canvi d'orientació respon a la necessitat de tancar el perímetre per la banda nord i anar a buscar el tancament del mòdul I (zona de baluard), formant part de la mateixa fase constructiva.

Tot i que es coneix el perímetre total del jaciment a partir de la descoberta del traçat del mur perimetral, no s'ha pogut documentar el punt d'unió entre el mòdul I i mòdul II degut al seu arrasament.

L'entrada principal al recinte, segurament ubicada a la zona septentrional, no ha estat localitzada degut a un arrasament important que coincideix amb el camí d'entrada actual del jaciment. S'ha constatat l'existència d'una poterna a la zona nord-est i l'existència d'un accés situat a la part nord-oest. L'excavació d'aquesta zona ha permès comprovar que correspon a una porta de dos metres de llum. A tocar d'aquesta porta s'ha identificat una estructura que queda avançada respecte al mur perimetral, i que interpretem que hauria pogut funcionar com un bastió defensiu de la fortificació. Aquesta estructura es troba parcialment arrasada pel camí d'accés al turó que es va realitzar als anys setanta, i per tant, no s'ha pogut delimitar en la seva totalitat.

A la terrassa central s'ha documentat l'existència d'un sistema de recollida d'aigües pluvials que ens indica la presència d'un espai de circulació a una cota superior, i la possible disposició dels àmbits habitacionals a banda i banda del mateix. Les estructures trobades en aquest espai corresponen a dues canalitzacions molt arrasades que discorren per la terrassa central, en direcció sud, i que constitueixen una prova més de la cura amb que es va construir aquest assentament. En les dues canalitzacions s'ha perdut pràcticament la coberta, i en algun tram només s'ha pogut documentar el treball realitzat a la roca natural per condicionar-la com a solera de la canalització.

Les darreres campanyes d'excavació han permès documentar l'existència d'una cisterna; l'abastiment de la cisterna es faria a partir de la captació de les aigües pluvials; de fet les dues canalitzacions conservades sembla que tindrien aquesta funció, ja que el seu traçat s'orienta en direcció sud cap a la cisterna.

Figura 3. Cos defensiu avançat documentat en la campanya de 2006.

El dipòsit, que ha estat documentat en les campanyes realitzades en els mesos de juny i octubre del present any, s'ha pogut comprovar que té una dimensions aproximades de 9,00 metres x 3,60 metres i està totalment excavat. Posteriorment, s'han construït les quatre parets internes de contenció i s'han impermeabilitzat mitjançant un arrebossat d'*opus signinum* hidràulic. El paviment, que presenta el mateix acabat, fa una lleugera inclinació cap a l'angle suddest, on s'ha constatat l'existència d'una cubeta de decantació on es dipositaria la brutícia en suspensió.

En diferents punts del jaciment s'ha constatat la presència de nivells de circulació de terra piconada, així com fragments importants, tant en quantitat com en qualitat, d'*opus signinum*, algun amb tessel·les incrustades. Així mateix, en els nivells superficials s'han recollit nombroses tessel·les de color blanc.

S'han documentat, en dos punts del jaciment, paraments de tovo caiguts, que assoleixen alçades de gairebé dos metres i amb disposició de trencajunts, el que ens donaria pistes per constatar que tot i que el sòcol d'alguns murs assoleixen una alçada aproximada de 1,50 metres construïda en pedra, el parament superior estaria bastit amb tàpia o tova. Igualment, en l'excavació de diferents àmbits així com en l'amortització de la cisterna, s'ha documentat grans concentracions d'argiles depurades que havien format part dels murs adjacents.

Pel que fa a les estructures d'habitació, l'àmbit 5 és el millor conegut fins el moment present. En aquesta habitació s'ha documentat un paviment de terra batuda. En el moment d'abandonament sembla que funcionava com a magatzem de materials, tal i com ho corrobora la presència de gran quantitat del material base que s'utilitzava per a

l'elaboració d'*opus signinum*. Aquesta habitació es troba compartimentada per un mur de tàpia que delimita dos subàmbits. En el més petit s'ha excavat un enderroc de teula que formaria una canalització en el sostre per facilitar la recollida d'aigües pluvials a mode de barbacana

Figura 4. Vista general de la cisterna.

En aquest espai s'ha documentat un paviment d'argamassa, reforçat en alguns punts amb guix, per tal d'impermeabilitzar l'estança. En el punts més febles i amortitzant el nivell de circulació s'ha documentat gran quantitat d'*opus signinum* d'un gruix considerable que indicaria l'existència d'un pis superior.

L'excavació de l'àmbit més gran va permetre documentar la troballa de restes d'una decoració parietal caiguda, consistent en estucs i part d'una motllura denticulada. La disposició estratigràfica dels estucs indiquen la possible existència d'un pis superior on es trobarien les parets decorades. Els elements decoratius de Can Tacó es poden datar cap a finals del segle II aC. La decoració pictòrica dels estucs, que consisteix en la simulació de carreus de marbre, correspon al primer estil pompejà que es popularitzà sobretot entre el 120 i el 80 aC.

Figura 5. Vista del subàmbit 5 en la documentació de la barbacana caiguda.

Figura 5.1. Foto on es pot apreciar el mur de tàpia que divideix l'àmbit 5 i la porta que comunica aquesta estança amb l'àmbit 12.

En aquest aspecte caldria esmentar que la part soterrada, segons els indicadors, formaria part de la zona de serveis i magatzems, mentre que la part superior, avui desapareguda, seria la zona luxosa, on possiblement estarien ubicades les dependències dels alts càrrecs.

Figura 6. Fotografia de la motllura i l'estuc trobats a l'àmbit 5.

L'existència d'una sèrie d'àmbits a la banda oest, ens proporciona una seqüència estratigràfica d'un metre i mig que encara resta pendent d'excavació. Les noves estructures d'habitació, adjacents a l'àmbit 5, no es troben disposades en bateria, sinó que s'alineen de forma irregular però respectant les orientacions nord-sud dels murs. Es delimiten habitacions de dimensions diverses, segurament amb diferents funcions. Les futures campanyes d'excavació hauran de donar elements que permetin precisar aquestes funcions.

En les darreres campanyes s'ha començat a obrir en extensió la zona adjacent a l'àmbit 5. En la campanya realitzada durant la tardor del 2005 s'havia identificat un possible corredor que finalment ha resultat ser un nou àmbit a tocar de l'àmbit 5a i 5b i que presenta una planta rectangular amb una llargada de gairebé 5 metres i una amplada encara no determinada.

L'excavació del petit àmbit 12 ens ha permès comprovar que formaria part de la terrassa central, ja que no té cap mena d'accés amb els àmbits adjacents, ni amb el nou àmbit detectat que formen part de la terrassa inferior. S'ha pogut excavar en la seva totalitat, comprovant que el nivell de circulació s'ha perdut. La potència excavada oscil·la entre els 50 i els 70 cm. Les parets s'assenten sobre la roca natural que ha estat retallada per condicionar millor les estructures. Val a dir que la fonamentació practicada al jaciment és un treball important, ja que com s'ha comentat anteriorment, l'enclavament presenta quatre terrasses, disposant els àmbits entre elles, el que implica una fonamentació molt reforçada mitjançant lloses a mode de grans tascons per tal d'evitar esllavissaments

ELS MATERIALS APAREGUTS

Pel que fa als materials ceràmics, fins el moment present, cal destacar la seva poca abundància i la uniformitat cronològica dels materials trobats a tota l'excavació.¹ La ceràmica fina d'importació està dominada per les produccions en ceràmica de vernís negre campaniana A i alguns fragments de ceràmica de vernís negre campaniana B.

La ceràmica de vernís negre del tipus campaniana A, tant per les formes com els vernissos i pastes que s'han pogut classificar corresponen a produccions del segle II aC. La major part d'aquestes han estat documentades en els nivells superficials, fet que ens aporta una cronologia indicativa del període en que estaria funcionant l'assentament, i de la data d'abandonament, però que no ens permet fixar encara amb exactitud el moment fundacional.

La Campaniana B apareix en una proporció clarament inferior a les produccions en Campaniana A. Els materials que apareixen corresponen sobretot a les primeres produccions que es difonen per territori català.

Com en el cas de la Campaniana A, la major part d'aquestes produccions han aparegut en estrats superficials o nivells d'abandonament i enderroc. Les formes aparegudes es daten en una forquilla àmplia que se situa entre mitjans del segle II aC i l'inici del segle I aC.

Pel que fa a les produccions amfòriques, tenim una representació força variada de materials amb la presència d'àmfora grecoitàlica, àmfora itàlica, àmfora púnica i àmfora ibèrica.

Totes aquestes produccions es poden adscriure al període republicà. Destaca la presència de dues vores d'àmfora itàlica Dressel 1 A i una vora d'àmfora cartaginesa de la forma Mañá C2/ T-7000 que es data en el segle II aC. Totes aquestes formes han aparegut en els nivells d'abandonament, i per tant, només ens proporcionen una datació genèrica de l'ocupació del jaciment.

Tanmateix cal destacar la troballa, en el primer nivell d'amortització de la cisterna, d'una vora d'àmfora Dressel 1 A que ens permet reafirmar-nos en la hipòtesi de la cronologia d'abandonament de l'assentament en els primers anys del segle I aC. L'absència de formes Dressel 1 B i 1C reforça la hipòtesi, encara que l'escassetat general de materials obligui a relativitzar estadísticament aquesta absència. El mateix caldria dir de la manca de ceràmica Campaniana A Tardana.

Les darreres produccions d'importació de que podem parlar, corresponen a la ceràmica itàlica de cuina, amb formes que corresponen a plats tapadores i cassoles. La major part d'aquestes produccions han aparegut en estrats superficials.

La resta de materials documents corresponen a materials locals amb produccions d'àmfora ibèrica, ceràmica comuna ibèrica oxidada, ceràmica ibèrica oxidada pintada, ceràmica comuna ibèrica a torn de pasta sandvitx, ceràmica comuna ibèrica a torn reduïda, ceràmica grisa de la costa catalana, ceràmica a torn lent i ceràmica a mà. Constitueixen el gruix dels materials ceràmics recuperats en l'assentament.

Entre les formes que hem documentat destaquen algunes vores de Kalathos, bols, olles, gerretes i plats. Algunes d'aquestes peces presenten decoracions de cordons, cer-

1. Agraïm als doctors Jordi Principal i Joaquim Pera les indicacions i dades que ens han aportat en la classificació dels materials d'importació de vernís negre, i al doctor César Carreras les seves apreciacions sobre el material amfòric.

cles impresos, superfícies pentinades i superfícies brunyides. La ceràmica ibèrica oxidada pintada presenta una decoració de línies geomètriques i/o concèntriques en pintura vermella. També han aparegut alguns *pondera* de teler.

Cal destacar la troballa d'algunes vores de *dolium*, element típic d'emmagatzematge romà.

Podem afirmar que el conjunt de materials documentats els podem adscriure majoritàriament dintre del segle II aC; podem proposar una forquilla que aniria de segona meitat del segle II aC al primer quart del segle I aC.

Així doncs, amb les dades que tenim d'aquestes dues campanyes, ens inclinem per situar la fundació i funcionament de Can Tacó dintre del segle II aC, mentre l'abandonament del mateix s'hauria de datar entre finals del segle II aC. o un moment inicial del segle I aC. Malgrat això, hem de tenir present que la mostra de materials ceràmics estudiada és molt reduïda i fragmentària, per tant, aquestes conclusions no deixen de ser preliminars, i no descartem que futures intervencions permetin acotar amb més precisió les fases de l'enclavament.

Tots els indicis apunten a que aquest *castellum* va tenir una existència força curta. Si ens plantegem els motius d'aquesta efímera durada podem proposar la següent hipòtesis: resulta lògic plantejar que en el moment en que en aquesta zona ja no era tan necessària la forta presència militar, la conseqüència més immediata sobre Can Tacó hauria estat que la funció exercida des d'aquest indret s'hagués traslladat a un altre enclavament més prioritari des del punt de vista militar, com ara zones de l'interior, o com a conseqüència de la fundació de noves ciutats, com *Baetulo* o *Iluro*.

Figura 7. fotografia aèria del jaciment.

La solidesa i la qualitat constructiva d'aquest enclavament ens pot fer plantejar que potser la intenció dels seus constructors era que tingués una existència més llarga i que en realitat, fou abandonat abans del que s'havia previst. Sembla clar que en el moment en que va ser edificat, hi havia una voluntat de permanència. Tot l'assentament va ser construït amb gran cura, el traçat de la seva planta és molt regular, els murs tenen la cara vista ben treballada, es va planificar un sistema de recollida i emmagatzematge d'aigües... Sembla clar que aquest fortí o *castellum* es va construir amb la intenció de que havia de durar per un període més llarg del que finalment va restar en funcionament.

CONTEXT HISTÒRIC I ENTORN TERRITORIAL DEL JACIMENT. LA ROMANITZACIÓ DE LA LAIETÀNIA INTERIOR

La incidència de Roma al Vallès, habitat pels laietans en època ibèrica, es deixa sentir des d'un primer moment amb la reforma provincial del 197 aC i les campanyes de pacificació del cònsol Cató l'any 195 aC. Al llarg del segle II aC i fins els programes d'organització territorial de finals d'aquest segle, el control del territori per part de Roma es degué organitzar amb campaments o enclavaments militars emplaçats en indrets d'interès estratègic, com segurament és el cas del jaciment de can Tacó. La construcció d'un recinte fortificat en el turó devia fer molt patent la presència militar romana. El jaciment es situa en un nus de comunicacions i, per tant, resulta evident la seva importància estratègica pel control territorial. Ubicat dalt d'un turó que gaudeix d'un ampli domini visual, devia acomplir una funció militar de control de la via terrestre que circulava pel corredor natural de la depressió Vallès-Penedès.

A la zona de la Laietània Litoral s'ha documentat l'existència d'un gran nucli o aglomeració de caràcter urbà amb funcions evidents de control del territori, com indicaria la presència dels jaciments de Ca l'Arnau i Can Rodon (Cabrera de Mar), amb una cronologia d'ocupació similar a la documentada fins ara a can Tacó (125-75 aC), i amb un marcat caràcter itàlic (existència de termes, habitacions amb pavimentació de mosaic) (MARTIN, 2000 i 2002). En aquests primers moments de la romanització, la relació entre aquest nucli litoral i Can Tacó, havia de ser important. Des d'una perspectiva geogràfica, aquesta vinculació es reforça pel domini visual que es té des de can Tacó, especialment significatiu pel que fa a la Serra de Marina i a les valls que comuniquen amb la plana litoral del Maresme, a través de Vallromanes, la riera d'Allella i la línia de carena de la Serra de Marina, que feia les funcions de via natural de trànsit vers la zona de Burriac a Cabrera. Sense cap mena de dubte, aquests dos centres van tenir una funció cabdal en el control militar i administratiu de la Laietània als inicis de la romanització (MERCADO *et al.*, 2006).

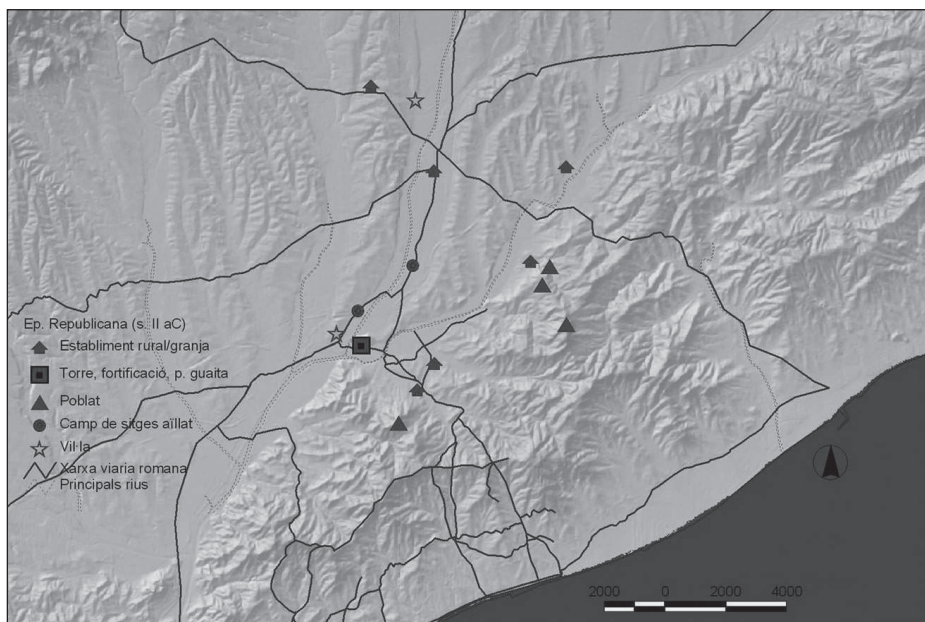

Figura 8. Hipòtesi sobre el traçat de la xarxa viària antiga en relació amb el poblament del segle II aC

En aquesta primera etapa de presència romana, a la Serralada Litoral s'inicià un procés d'abandonament del poblament en alçada, que es fa efectiu entre els darrers anys del s. III aC i sobretot durant la primera meitat del s. II aC. L'aparició en el territori laietà, a partir de mitjans del s. II aC, d'un jaciment com Can Tacó degué fer molt notable la presència militar romana a bona part de les vessants vallesanes de la Serralada Litoral. Pel que fa al poblament de plana², els escassos jaciments coneguts no semblen patir un final precipitat, ans al contrari, la major part presenten dates d'abandó entre finals dels s. II i el s. I aC. De fet, tradicionalment la bibliografia sobre romanització al Vallès ha parlat abundantment de l'eclosió de l'ocupació de la plana, especialment durant la primera meitat del s. II aC, vinculant-la a aquest context de desmantellament de l'organització indígena en alçada (BURCH, 1996; FORTÓ *et alii*, 2004; OLESTI, 1995, 2000; PARDO, 1990; PUJOL-GARCÍA, 1994). L'arqueologia, en aquest sentit, el que ens mostra és la continuïtat dels assentaments rurals ibèrics fins a finals del s. II - I aC. (FLÓREZ, 2007).

A partir de finals del segle II aC i principis del segle I aC, Roma va començar a canviar la seva actuació. En aquests moments es comença a construir un veritable traçat viari, i es documenta la fundació d'algunes ciutats. S'hauria iniciat un procés gradual però imparabile de transformació dels territoris conquerits, per tal d'integrar-los dintre

2. Sempre tenint en compte l'escassa informació arqueològica de què disposem i que impedeix una major profunditat i fiabilitat en les conclusions.

de les estructures administratives romanes. De fet, es tracta d'un programa d'organització territorial que consolida una xarxa viària pròpiament dita, amb actuacions a la via *De Italia in Hispanias* descrita per l'Itinerari d'Antoní. Aquesta via va tenir una importància de primer ordre pel desplaçament de tropes en el marc de la conquesta de la península per Roma.

Les intervencions a la via, datades a finals del segle II aC, es coneixen bé gràcies a la descoberta de diversos mil·liaris que es daten al voltant de l'any 110 aC. A la zona de l'Ebre són els mil·liaris de Massalcoreig (Lleida) i de Torrent de Cinca (Osca). L'eix viari formava part d'una gran via que a través del corredor del Vallès – Penedès es dirigia a *Tarraco* i a l'interior de la península per la vall de l'Ebre. La seva importància com a eix de comunicació segurament té però un origen preromà. Aquest programa va incloure també la construcció de vies secundàries com posen de manifest els mil·liaris trobats a Santa Eulàlia de Ronçana, Tona i Santa Eulàlia de Riuprimer, datats també al 110 aC., relacionats en aquest cas, amb la via que seguia l'eix del Congost cap a Osona (ARIÑO, GURT, PALET, 2004).

És al voltant d'aquestes dates quan es documenten nous assentaments dispersos de plana, de tradició indígena, formats per petits grups de sitges (2 o 3), amb abundant ceràmica ibèrica, però amb la incorporació ja de materials clarament romans com les *tegulae*, o en alguns casos, fins i tot, *dolia*. Són, a la zona que ens ocupa, els jaciments de Can Malla i Cal Jardiner (Granollers), Can Tabola (Montmeló) i possiblement una de les fases de Ca l'Estrada (Canovelles) (FLÓREZ, 2007).

Per tant, sembla que a finals del segle II aC cal situar un moment de canvi important en abandonar-se els antics assentaments rurals ibèrics, i documentar-se una sèrie de nous nuclis amb una cultura material que incorpora elements típicament romans (*tegulae*). A més, aquests assentaments mostren una tendència nova pel que fa a la seva localització en el territori, en abandonar els peus dels turons pròxims als *oppida* i ocupar zones centrals de la plana vallesana, com Granollers, Montmeló, o Canovelles. Aquest canvi segurament va venir marcat per l'aparició en el territori del jaciment de Can Tacó, que, amb tota probabilitat, va fer molt contundent la presència romana en aquesta zona i va marcar de manera decisiva la seva dinàmica de poblament.

A l'inici del segle I aC va tenir lloc la fundació de *Baetulo* (Badalona) i la d'*Iluro* (Mataró). Aquestes serien les fundacions urbanes més properes al jaciment que ens ocupa i es de suposar que ja en el segle I aC., aquesta zona devia formar part del territori d'una de les dues ciutats. En un indret proper s'ha de situar també *Lauro*; que seria una *civitas* indígena, que hom ubica a les rodalies del poble de Llerona, en el municipi de Les Franqueses. De moment, però, no s'ha pogut establir un relació directa entre *Lauro* i Llerona, degut a la falta de proves arqueològiques que així ho demostrin.

L'activitat de Can Tacó, possiblement prevista per un període més dilatat en el temps, va finalitzar durant els primers anys del s. I aC, coincidint amb aquestes primeres fundacions urbanes a la costa, i amb l'aparició d'un nou tipus d'assentament típicament itàlic, la vil·la. És en aquest context de normalització que comencem a trobar les primeres *villae*, que ja ocupen clarament les àrees més planeres del centre de la Depressió Prelitoral, situant-se en municipis com Montmeló (Can Massot) o Canovelles (Ca l'Estrada), consolidant així una tendència que ja s'havia iniciat amb el poblament rural de tradició ibèrica sorgit en el canvi del s. II al s. I aC.

D'altra banda, l'emplaçament d'aquests nous assentaments es situa a la vora dels principals eixos viaris que travessaven la depressió vallesana. Això és especialment

remarcable en el tram de la via que des de la zona de Granollers seguia paral·lela el curs del Congost fins a Can Tacó (Figura 7).

Al llarg del s. I aC es mantenen els establiments preexistents, alhora que apareixen nous assentaments rurals, com ara granges, dedicats també a la producció agrícola, però de dimensions petites i de caràcter humil, que reforçarien aquest patró d'assentament.

El període augustal es configura com una etapa de grans transformacions amb importants reformes urbanes i canvis en l'estructuració del territori. A la costa central catalana, destaca la fundació de la colònia *Barcino*, al Pla de Barcelona, el territori de la qual segurament comprenia part del Vallès. De fet, per a l'època augustal i en època imperial l'eix viari, ara conegut com a via Augusta, compta amb un nombre significatiu de mil·liaris que permeten reconstruir el seu traçat i datar les intervencions per tota Hispània. (MAYER; RODÀ, 1997). La importància de la zona de can Tacó com a partió i límit administratiu queda ben patent pel fet que no gaire lluny d'aquest indret es situava un *terminus augustalis*. El document epigràfic va ser trobat l'any 1976 a tocar del riu Congost, però no es va donar a conèixer fins l'any 1998. El document constitueix una fita per delimitar el territori de dues ciutats en època d'August (JARREGA, RODÀ, 1999). Pel seu emplaçament pot estar en relació amb la delimitació dels territoris de *Baetulo* i d'*Iluro* en el context de les reformes d'August i la fundació de *Barcino*, el territori de la qual s'estenia segurament fins aquest zona. La peça reforça l'interès territorial de la zona de Montmeló – Montornès del Vallès, on la via Augusta conflua amb els ramals que comunicaven amb les ciutats del litoral (*Barcino*, *Baetulo*, *Iluro*) i amb les vies interiors que es dirigien vers *Aquae Calidae* i *Ausa*.

Finalment cal assenyalar l'interès del nucli de Granollers. Tradicionalment els investigadors l'han relacionat amb la *mansio Semproniana* que figura al vas número 1 de Vicarello (ESTRADA 1993; ATLES 2004). En realitat, però, l'emplaçament d'aquesta *mansio* és desconegut. Les investigacions més recents tendeixen a situar-la més al sud entre Granollers i Montmeló, apuntant la possibilitat de que es situï a Palou (Granollers) o a Montmeló (ATLES 2004, PANOSA 2002, AA.VV. 2004).

BIBLIOGRAFIA

- AAVV, (1984) *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*. Col·lecció pobles de Catalunya, Barcelona.
- AAVV, (2004) *Montmeló, temps, camins i gent*, Montmeló.
- ABEL, J; JORDANA, J (1987): *L'activitat econòmica al Vallès Oriental*. El Racó del llibre de text. Barcelona. Pàg.24-26
- AGUILAR, A. (1993) "Avanç preliminar a l'estudi dels cadastres romans a la comarca del Vallès (Barcelona)", *Estudios de la Antigüedad*, 6-7, 119-131.
- ARIÑO, E.; GURT, JM.; PALET, JM. (2004): *El Pasado presente. Arqueología de los paisajes en la Hispania romana*, Salamanca – Barcelona.
- ATLES d'Arqueologia urbana de Catalunya (2004). Volum 1. Granollers. Barcelona.
- BARBERÀ, J.; PANYELLA, A. (1950): "Una estación iberoromana en Montmeló (Barcelona). Primeras notas", a *Estudios*, Seminario de Estudios Arqueológicos y Etnológicos, Federación Española de Montañismo. Delegación Regional Catalana. P-4-5
- BERTRAM I ALCAIDE, X. (1985): *Conèixer Montornès*. Ajuntament de Montornès del Vallès.

- ESTRADA, J. (1969): *Vías y poblamientos romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo.
- ESTRADA, J., (1955): *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*, Granollers.
- ESTRADA, J., (1993): *Granollers a l'antiguitat*. Editorial Tarafa. Granollers.
- ESTRADA, J.; VILLARONGA, L. (1967): *La Lauro Monetal y el hallazgo de Cánovas*. (Barcelona): I.P.A., Separata de la Revista "Ampurias", Vol. XXVIII.
- ESTRADA, J.; VILLARONGA, L., (1967): *La Lauro Monetal y el hallazgo de Cánovas*. (Barcelona): I.P.A., (Separata de la Revista "Ampurias"), Vol. XXVIII.
- FLÓREZ, (2007): *Can Tacó i el seu entorn. Estudi del poblament rural a la Laietania interior. Del món indígena al món romà*. Treball de Recerca de DEA. ICAC, Tarragona, inèdit.
- FORTÓ, A.; MARTÍNEZ, P.; MUÑOZ, V. (2006): "Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental): un exemple d'ocupació de la plana vallesana des de la prehistòria a l'alta edat mitjana", *Tribuna d'Arqueologia*, p. 45-70.
- JÀRREGA, R.; RODÀ, I., (1999): "El terminus augustalis de Montornès: noves dades epigràfiques", *Lauro*, 16, p. 5-12.
- MACIAS, JM. (2000): "L'urbanisme de Tàrraco a partir de les excavacions de l'entorn del fòrum de la ciutat, J. Ruiz de Arbulo (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana. Documents d'Arqueologia Clàssica*, 3, Tarragona, pàgs. 83-106.
- MARTÍN, A. (2000): "Las termas republicanas de Cabrera del Mar (Maresme, Barcelona)", *II Coloquio Internacional de Arqueología en Gijón. Termas romanas en el occidente del Imperio*, Ayuntamiento de Gijón. Gijón, p. 157-162.
- MARTÍN, A. (2002): "El conjunt arqueològic de Ca l'Arnau (Cabrera de Mar, Maresme). Un assentament romanorepublicà", *Tribuna d'Arqueologia*, p. 211-228.
- MAYER, M.; RODA, I. (1997): "Presentación", G. Castellví, J.P. Comps, J. Kotarba i A. Pezín (dirs.): *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta, Documents d'Archéologie Française*, 61, París, pàgs. 114-125.
- MERCADO, M., PALET, J.M., RODRIGO, E., GUITART, J., (2006) "El castellum de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló-Montornès) i la romanització de la Laietania Interior. Cap a un estudi arqueològic del jaciment i del territori", *Notes 21*, Mollet del Vallès, p. 241-266.
- OLESTI, O. (1995): *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I aC). Estudi d'Arqueomorfologia i Història*. Premi Iluro 1994, Mataró.
- OLESTI, O. (2000): "Integració i transformació de les comunitats ibèriques del Maresme durant el segle II - I a.C. Un model de romanització per a la Catalunya litoral i prelitoral.", *Empúries* 52, p. 55-86.
- PANOSA, M.I (2002): *La Història Antiga de Montmeló (Vallès Oriental). A partir de la col·lecció Cantarell*.
- PARDO, J. (1990): "Transformació del paisatge i organització del poblament en època romana al Vallès Oriental", *Limes*, p.52-63.
- PARDO, J; PÀMIES, A., (1986): *Introducció a l'Arqueologia de la Comarca. La Romanització*. Curset a càrrec dels Membres de l'Àrea d'Arqueologia del Museu de Granollers. Museu de Granollers. Pàg. 8, 11.
- PUJOL, J.; GARCÍA, J. (1994): "El poblament ibèric dispers al Maresme central: l'exemple de can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro", *Laietania* 9, p. 89-129.
- SANMARTÍ GREGO, J. (1986): *La Laietania ibèrica*. Tesi doctoral llegida el mes de maig de 1986a la UB. Inèdita.